VZŤAH INTERNACIONÁLNYCH A DOMÁCICH SLOV V PREMENÁCH ČASU¹

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Relation between International and Original Words in a Metamorphosis of Time. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 2, pp. 112 – 130. (Bratislava)

The paper analyses a relationship between the international and original words in Slovak and it is based on the results of author's chapter about tendencies to internationalisation (co-author Krystyna Waszakowa) in a team monograph *Słowotworstwo/Nominacja* (Word Formation/Denomination, 2003). Specifications as manifestations of the internationalisation tendency, e. g. creation of whole families of derivations from the bases of loan words, activation of the borrowed suffixes, rising activity of compounds creation, etc. are in Slovak language similar to other Slavic, mainly West-Slavic languages. Repeated borrowings represent a space of connection of the language synchrony and diachrony as well as the modification of speakers' attitudes to foreign words. In spite of the often fears that the rising number and rate of borrowings endangers an identity of Slovak as standard and national language, the author takes an opinion that proportions in which the original and international means of expression coexist in language as synonymous means, and as semantically and pragmatically differentiating means, are also parts of the language identity. She agrees with Juraj Dolník (2010) who argues that an optimal degree of borrowing is formed in communication. A probing analysis of texts of team of authors (mainly of research workers in humanities) published in monograph about the Slovak society, prepared to the 20th anniversary of the Velvet Revolution in 1989, serves as a support of her views.

1. Úvod. O internacionalizácii ako všeobecnejšej tendencii, a teda aj o vzťahu domácich a internacionálnych slov, sa už veľa písalo v zahraničnej, najmä slavistickej literatúre, vrátane slovenskej jazykovednej produkcie. Napriek tomu nie je neúžitočné sa k tejto téme vracaf. Všetky jej aspekty nie sú vyčerpané. Je to téma výrazne sa dotýkajúca aj vzťahu jazyka a spoločnosti. Už aj preto sa stáva v priebehu dejinných premien národných a jazykových spoločenstiev aktuálnou vždy znova a znova. Autorka tejto štúdie sa venovala téme internacionalizácie vo viacerých štúdiách. Z príležitosti významného jubilea Jána Bosáka, ktorému pripisujeme tento príspevok, sa k tejto téme vraciame opäť.² O aktuálnosti problematiky svedčí okrem iného to, že internacionalizácia ako čiastková téma predstavovala jeden z výstupov vedeckého projektu *Slovenčina na konci 20. storočia, zmeny v jej systéme, normách a funkciách*. Ján Bosák bol jej hlavným riešiteľom. Výsledok projektu existuje v podobe cennej publikácie *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za*

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0007/08 Slovník súčasného slovenského jazyka 3. etapa – Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná príprava a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum.

² Príspevok bol prednesený na vedeckom seminári 15. 10. 2009 venovanom Jánovi Bosákovi a dodatočne dopĺňa súbor príspevkov v Jazykovednom časopise 2010, č. 1 venovaných jeho životnému jubileu.

a proti (1999). Závažnosť problematiky internacionalizácie jazykov vyplýva okrem iného aj z prostého faktu, že tejto téme sa venovali bádatelia až troch komisií pôsobiacich pri Medzinárodnom komitáte slavistov: Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky, v ktorej po dlhé roky pracoval Ján Bosák (trinásť rokov bol aj jej predsedom); Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov (slovenskú jazykovedu od jej založenia v r. 1995 reprezentovali Juraj Furdík a Klára Buzássyová; v súčasnosti sú členmi komisie Miloslava Sokolová a Nicol Janočková). A napokon treba v tejto súvislosti spomenúť aj Medzinárodnú komisiu pre výskum slovanskej frazeológie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, v ktorej je slovenská jazykoveda zastúpená našimi špičkovými frazeológmi Jozefom Mlacom, Janou Skladanou a Petrom Ďurčom.

Do citovaného zborníka o internacionalizácii editovaného J. Bosákom Jozef Mlacek napísal zaujímavý príspevok, v ktorom internacionalizáciu vo frazeológii interpretuje ako určitú univerzálnu či aspoň nadnárodnú tendenciu. Chápe ju ako istý typ univerzálnosti, jav, ktorý stojí v zreteľnej opozícii k medzijazykovej idiomatickosti (Mlacek, 1999, s. 99). Autorovi ide o skúmanie tých skutočností vo fonde slovenskej frazeológie, ktoré majú zreteľné paralely vo frazeológii iných jazykov. Internacionálny aspekt frazeológie zahŕňa prejavy internacionalizácie na rovine samého fondu frazém aj uplatňovanie týchto frazém v súčasnej komunikácii. Napríklad z frazeologických prirovnaní *zostať ako (sol'ný) stĺp*, rus. *obratit'sia v (sol'noj) stolb*, čes. *stát jako (sol'ný) sloup*, angl. *stand (there) as if turned a pillar of salt* zisťujeme, že variant bez faktatívnej zložky „sol'ný“ pôsobí celkom ako domáce prirovnanie.

Výsledky, ktoré vznikli v rámci výskumných aktivít Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov, sú súčasťou rozsiahlej kolektívnej monografie osemnástich spoluautorov *Komparacja systemów i funkcjonowania wspolczesnych języków słowiańskich I. Slowotwórstwo/Nominacja* (Opole, 2003). Projekt nadviazal na vypracovanie štrnástich monografií o jednotlivých slovanských jazykoch. Cieľom kolektívnej monografie (a nadväzujúceho projektu) bolo porovnanie systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov z hľadiska niekoľkých štruktúrnych, typologických aj spoločensky závažných vlastností. Išlo o výsledok porovnávania v rámci skupín západoslovanských, východoslovanských jazykov a jazykov južných Slovanov.

2. Prečo je užitočné pojmové spresnenie *tendencia* namiesto *proces internacionalizácie jazykov* ?

2.1. V rámci slovotvorby slovanských jazykov sa internacionalizácia chápe širšie než ako jeden proces. Takéto chápanie navrhol Karl Gutschmidt (1995, 1998, 2003). Internacionalizáciu chápe ako tendenciu v zmysle nadradený pojem (hyperonymum), ku ktorému je proces vo vzťahu podradeného pojmu (hyponyma). Tendencia určuje smerovanie viacerých jazykových procesov a zmien, ktoré prebiehajú v podobe upevňovania inovácií aj ubúdania zastarávajúcich jednotiek (špecifikácie týchto procesov ako prejavy tendencie k internacionalizácii, porov. nižšie 4. 1 n.).

Z definície internacionalizmu: „Internacionalizmus je interlingválna jednotka rozličnej úrovne a zložitosti (slovo, morféma, konštrukcia), prostredníctvom ktorej sa tvoria korešpondujúce jednotky, t. j. (formálne) kongruentné, obsahovo ekvivalentné jednotky jednotlivých jazykov“ (Braun – Schaefer – Volmert, 1990, s. 47; Buzássyová, 1997, s. 70) vyplýva, že internacionalizmy sa dajú identifikovať len komparáciou. Obsahová zhoda internacionalizmov zahŕňa významovú zhodu, štylistickú blízkosť aj relatívne blízku komunikačnú a funkčnú platnosť. V starších definíciách sa zdôrazňoval grécky a latinský pôvod internacionálnych slov a ich výskyt vo viacerých (aspoň troch) geneticky nepríbuzných jazykoch (takto internacionalizmy definoval napríklad J. Jiráček, 1984, s. 5). Podrobný prehľad definícií termínu internacionalizmus, internacionalizácia podáva v mimoriadne cennej knižnej monografii o internacionalizácii poľská lingvistka Krystyna Waszakowa (2005). Vo všeobecnom úvode porovnávacej štúdie *Tendencie k internacionalizácii (s ohľadom na funkčnú diferenciáciu internacionalizácie v rozličných sférach komunikácie)* v citovanej kolektívnej monografii *Komparacja systemów ...* sme ako autorky zdôraznili potrebu spresniť vymedzenie termínu internacionalizmus aj vo vzťahu k termínom cudzie slovo, prevzaté slovo, medzinárodné slovo (Buzássyová – Waszakowa, 2003, s. 50).

Pri uvažovaní o priamom a sprostredkovanom prevzatí je užitočné brať do úvahy vzťah pojmu internacionalizmus k pojmom latinizmus, grécizmus, germanizmus, galicizmus, anglicizmus. Je totiž známe, že do slovanských jazykov sa kedysi viaceré internacionalizmy dostávali prostredníctvom nemčiny alebo francúzštiny. Sprostredkovanosť nemčinou, francúzštinou, či dnes najčastejšie angličtinou nevylučuje, že daný výraz je zároveň internacionalizmom (europeizmom), ak ho paralelne prevzali viaceré jazyky. Neraz sa už zdôraznilo, že v súčasnosti najsilnejším jazykom odovzdávajúcim a sprostredkujúcim internacionálnu, najmä terminologickú lexiku, je angličtina. Je to pochopiteľné preto, lebo, ako sa už často povedalo, v angličtine sa po prvý raz pomenúvajú mnohé výdobytky vedy a nových technológií vznikajúce v USA a vo Veľkej Británii – hospodársky aj technicky najvyspelejších krajinách. Anglicizmy (a amerikanizmy) prevzaté do slovanských aj iných jazykov v posledných desaťročiach pokladajú autori citovanej medzinárodnej kolektívnej monografie za súčasť veľkej vrstvy internacionalizmov. Uznávajú sa však pritom niektoré osobitosti anglicizmov (amerikanizmov), preto sa tieto lexikálne jednotky interpretujú ako osobitná skupina prevzatí v rámci vrstvy internacionalizmov.

2.2. Internacionalizmy a výskum na diachrónej a synchrónnej osi jazyka. Aj keď sa internacionalizmy skúmajú častejšie ako súčasť synchrónneho výskumu, nevylučujeme možnosť skúmať lexiku internacionálneho charakteru aj ako vývinový jav. V štúdiu *Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek* (Buzássyová, 1991; 2003, s. 51) odôvodňujeme možnosť pracovať s termínom výpožička (prevzatie) popri termíne internacionalizmus aj pri skúmaní synchrónnej dynamiky (nerezervujeme pojem výpožička iba pre historickú

lexikológiu, ako sa to niekedy robí). Termínom opakovaná internacionalizácia sme sa usilovali viesť diachrónny moment do synchronnej analýzy. Pojmom opakovaná internacionalizácia reflektujeme situáciu, keď sa daný internacionalizmus dostáva do jazyka po istom čase opakovane, ale prostredníctvom iného jazyka. Napríklad prvým prevzatím do slovenčiny je slovo *moderátor* (staršie priame prevzatie z latinčiny do slovenčiny) vo význame „vzdelávateľ, vychovávateľ v niektorých spolkoch“; v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968) je táto lexéma zachytená v uvedenom význame ako zastarané slovo; druhým, zopakovaným internacionalizmom je lexikálna jednotka *moderátor* v súčasnej slovenčine vo význame „tvorivý pracovník, ktorý sprevádza program v rozhlas alebo v televízii, vedie odbornú diskusiu“.

Obsahovo blízky nášmu (metaforickému) termínu opakovaná internacionalizácia je pojem/termín sukcesívne výpožičky. Krystyna Waszakowa (2005, s. 31) poukazuje na to, že jav vzniku nových významov lexém v dôsledku opakovaných prevzatí/výpožičiek nie je dnes ešte dostačujúco prebádaný. Medzi jeho najzreteľnejšie prejavy patrí rozšírenie alebo zúženie významu dávnych latinských prevzatí pod vplyvom angličtiny. V súčasnej poľštine sú to napríklad významy lexém *agresywny*, *ikona*, *kultowy*. V slovenskej jazykovede sa najnovšie pojmom opakovaná internacionalizácia inšpirovala Gabriela Múcsková (2010, s. 442 – 451). Navrhla spresnenie v podobe rozlišovania širšieho pojmu „viacnásobné prevzatia“ zahŕňajúceho prevzatia rozličných tvarov a derivátov z jedného základu bez ohľadu na časové poradie, v akom prišli do prijímajúceho jazyka, a užšieho pojmu „opakované prevzatia“, ktoré by pri diachrónnom ponímaní mohlo mať vymedzenie časovo neskoršieho prevzatia zo spoločného genetického základu. Napríklad slovo *kredit* je staršie prevzatie z taliančiny vo význame „úver“, v prenesenom význame „dôvera“. V novšom prevzatí z angličtiny je *kredit* výraz používaný vo vysokoškolskej praxi vo význame „výčíslená hodnota priznaná študentovi po splnení istých podmienok“ (výklad podľa KSSJ). Z príspevku G. Múcskovej vyplýva nevyhnutnosť skúmať lexikálne prevzatia v súvislosti s dejinami jeho nositeľov; nadväzuje v tom na Vincenta Blánára (1977, s. 167). Autorka právom zdôraznila, že opakované prevzatia uchovávajú v sebe prejavy adaptačných procesov, sémantických zmien a derivačných vlastností cudzích jazykov, ktorými prešli na ceste do prijímajúceho jazyka, odrážajú aj spoločenské a kultúrne dejiny nositeľov príslušných jazykov (Múcsková, 2010, s. 450).

3.1. Problematiku opakovaných prevzatí môžeme charakterizovať v širokom zmysle ako oblasť, priestor, kde sa prirodzene stýka diachronická dimenzia jazyka, a teda vývin jazyka a spoločnosti so synchronným stavom jazyka a jeho nositeľov v skúmanom období. Do oblasti vzťahu jazyka a spoločnosti patria aj postoje používateľov jazyka k preberaniu slov z iných jazykov do daného jazyka, teda postoje k vzťahu domáci jazykový prostriedok versus cudzí jazykový prostriedok. Ide pritom jednak o postoje jazykovedcov aj o postoje používateľov jazyka k tomuto javu z laickej verejnosti. Postoj k cudzím slovám (vrátane internacionalizmov) sa v prie-

behu dejín slovenského spisovného jazyka do istej miery modifikoval, hoci tu nájdeme aj isté konštantné prvky. Cenné poznatky prináša J. Bosák v príspevku *Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov* v citovanom zborníku *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (1999, s. 157 – 162). Autor pripomína zabudnuté alebo zabúdané myšlienky Jozefa Škultétyho, Sama Cambela, Henricha Barteka a iných dejateľov – porov. citát Jozefa Škultétyho: *V cudzích slovách svojho jazyka majú národy vzácne historické svedectvá. Veľké z národov sa ani za ne nehanbia, neprenasledujú ich, nenahrádzajú fabrikátmi, všelijakými divotvormi.* (z článku *Cudzie slová v slovenčine*. In: Slovenské pohľady 1902; Jozef Škultéty. Dielo 7. 1992). Henrich Bartek, známy ako iniciátor vydávania časopisu Slovenská reč od r. 1932 a predstaviteľ puristickej orientácie predvojnových ročníkov, publikoval v druhom ročníku tohto nášho najstaršieho jazykovedného časopisu článok *K problému cudzích slov v slovenčine* (1933 – 1934), v ktorom navrhuje, aby sa pri cudzích slovách zisťovalo, či zodpovedajú štruktúre slovenského jazyka a aby sa všimla aj ich funkcia v jazyku. Môžeme povedať, že štruktúrne a funkčné kritérium sa neprestalo pri posudzovaní preberania slov zdôrazňovať doteraz. Druhá vec je, že jazykovedci a iní používatelia slovenčiny sa nie vždy zhodnú v tom, ako široko chápú funkčnosť. J. Bosák v citovanom príspevku zasadil problém vzťahu domáci jazykový prostriedok : cudzí jazykový prostriedok do širšieho kontextu slovanských spisovných jazykov. Pripomenul, že tento vzťah sa riešil v prvých kodifikáciách každého zo slovanských jazykov. Spoločnou črtou slovanských jazykov bola potom v povojnových rokoch, ale najmä od 70. rokov predošlého storočia výrazná tendencia k internacionalizácii, ktorá súvisela s vedecko-technickým pokrokom a s rovnakými, resp. veľmi blízkymi spoločenskými a politickými podmienkami v bývalých socialistických štátoch. Na tendenciu k internacionalizácii spolu s inými tendenciami a procesmi charakterizujúcimi synchronnu (sčasti aj diachrónnu) dynamiku jazyka a jeho vonkajšie aj vnútorné rozvojové sily poukazujú aj autori kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989). Monografia bola ocenená v medzinárodnom meradle v početných zahraničných recenziách a citáciách ako priekopnícke dielo. Je zameraná špeciálne na skúmanie faktorov, ktoré podmieňujú pohyb a vývinové tendencie v rozličných triedach pomenovaní, ako aj na charakteristiku sémantických a štylistických procesov a tendencií (tendencia k intelektualizácii a demokratizácii, tendencia k internacionalizácii a k tvoreniu z domácich zdrojov, terminologizácia a ďalšie javy).

3.2. O postojoch jazykovedcov a laických používateľov jazyka k preberaniu slov nám poskytujú istý obraz aj aktivity v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Príspevky z päťminútových rozhlasových poznámok jazykovedcov zvyčajne reagovali na otázky poslucháčov. Vychádzali aj v knižných výberoch. Sondážny pohľad na témy jazykových poradní, ich spracovanie a odporúčania v 50. až 80. rokoch v podstate potvrdzujú naše zovšeobecnenie v štúdiu z r. 1997: „V jazykovej situácii na

Slovensku z dôvodov potreby delimitovať dva blízko príbuzné jazyky bol (javil sa) vždy väčším problémom vzťah k bohemizmom než vzťah k prevzatiam z iných jazykov, vrátane internacionalizmov. Vo vzťahu k internacionalizmom v kultivačnom pôsobení jazykovedcov dlhodobo prevláda nie preskripčná činnosť, ale skôr informovanie verejnosti. Aj vďaka tomu sa internacionalizácia ako proces postupného zvyšovania počtu slov cudzieho (najmä latinského a gréckeho) pôvodu, a to prevažne v odbornej a publicistickej oblasti (a ktorého výsledky slúžia funkčnej diferenciacii jazyka) uskutočňoval v súčasnej slovenčine organicky a prirodzene vzhľadom na prostredie, v ktorom sa slovenčina vyvíja a v ktorom žije“ (Buzássyová, 1997, s. 72 – 73).

Po Novembri 1989, v období, ktoré znamená väčšie otvorenie sa Slovenska jazykovým aj iným vplyvom, najmä preberanie slov prostredníctvom angličtiny a americkej angličtiny, vníma časť jazykovedcov aj verejnosti značne kriticky. Charakterizuje ho výrazmi *nápor*, *masívny prílev anglicizmov*, *invázia anglicizmov*, *záplava cudzích slov*. Anglistka Ada Böhm er o v á (2007, s. 118) konštatuje, že dynamika preberania slov a internacionalizácie slovenčiny má v súčasnosti bezprecedentné tempo. Ale napríklad ešte v *Jazykovej poradni*. 3 (1964) je prevažná väčšina prevzatých internacionálnych slov uvedená ako súčasť spisovnej slovnej zásoby. Autori informujú najmä o športových termínoch *finále*, *semifinále*, *demifinále* (*štvrtfinále*), *nominovať niekoho*, pri anglicizme *break* sa informuje o výslovnosti (dnes už je pravopis zdomácnený podľa výslovnosti *brejk*). V súbornom výbere poznámok o jazyku, ktoré vznikli väčšinou na podnet poslucháčov alebo pisateľov listov v rokoch 1968 – 1985 (*Jazyková poradňa odpovedá*. Zost. M. Pisárčiková a kol., 1988) sa osvetľuje niektorá stránka internacionálnych výrazov ako odpoveď na otázky, napríklad *Prečo je kontroverzia, ale kontrašpionáž? Prečo je detektor, ale detegovanie? Ako píšeme a skloňujeme pôvodne anglické slovo musical?* Nachádzame tu aj odpoveď na otázku: *Nepoužíva sa v slovenčine priveľa cudzích slov?* Odpoveď znie: *Treba riešiť skôr otázku miery preberania. Autori publicistického textu by mali používať prevzaté slová uvážlivo*. V rubrike *Spytovali ste sa* tretieho ročníka časopisu Kultúra slova, ktorý vychádza od roku 1967, nachádzame napríklad výklady o slovách *dispenzár*, *dispenzárný*, (*nie dišpenzárný*), *dekódovať*, *dekódovač*, *broiler*, *exkavátor*, *aeroklub*, *akcieschopný*, kým ako výrazy a tvary nevyhovujúce kritériám spisovnosti v slovenčine tu nájdeme pomenovania *ješitnosť*, *kapesník*, *jednania*, *vylepšenie*, *garbiarne*, *nie koželužne*, ale napríklad aj *tlačovka* (keď je slovo použité v titulku novinového článku).

4.1. Už sme uviedli, že tendencia k internacionalizácii sa v citovanej kolektívnej knižnej monografii *Slowotwórstwo/Nominacja* (2003, s. 47) chápe v zhode s K. Gutschmidtom ako nadradený pojem (hyperonymum) vo vzťahu ku konkrétnym procesom, a ich výsledkom, ktoré sú pojmovo v pozícii hyponým. Významná poľská slavistka, derivatologička Krystyna Waszakowa, autorka kapitoly *Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach slowotwórczych jezywów zachodnioslowiańskich* (Waszakowa, 2003) ukázala, že porovnávané jazyky (poľština, čeština,

slovenčina) vykazujú viaceré spoločné črty ako výsledok paralelne pôsobiacich procesov. Odlišnosti nachádzame niekedy vo výbere derivačných afixov v jednotlivých konkrétnych derivátoch a v ich gramatickom stvárnení. O začleňovaní prevzatí internacionálnej povahy do systémov príslušných jazykov svedčí fakt, že:

- takmer nejestvujú pomenovania, ku ktorým by sa netvoril nejaký derivát (v poľ. *environment, fantasy, müsli/museli*)
- pomerne málo frekventované sú aj výrazy, ku ktorým sa tvorí iba vzťahové adjektívum: *consulting – consultingowy*, slov. *konzulting – konzultingový*, slov. a čes. *kasting – kastingový*, *holding – poľ. holdingowy*, slov. a čes. *holdingový*
- charakteristické pre všetky jazyky je tvorenie (príp. postupné dotváranie) členov slovotvorných hniezd, najmä substantív, sloviess, adjektív, často aj prísloviess, porov. slov. *manažment, manažovať, manažmentový*; *sponzor, sponzorovať, sponzorský*; *kreovať, kreatívny, kreatívne* (z priestorových dôvodov neuvádzame príklady zo všetkých porovnávaných jazykov, sústreďujeme sa na slovenčinu)
- pre všetky porovnávané slovanské jazyky je charakteristické pri slovesách dotváranie prefixálnych neologizmov, ktoré majú status alebo tvaru dokonavého vidu k pôvodne obojvidovým internacionálnym slovesám, alebo sú to formy na vyjadrenie spôsobov slovesného deja: slov. *skenovať – zoskenovať*, poľ. *skanować – zeskanować*; čes. *meilovať – mailnout*. Tento proces prebieha už dlhodobejšie, jeho výsledky zachytávajú výkladové slovníky s istým oneskorením. Je to jav, ktorý vyžaduje hlbší výskum. Analýzu na základe rozdielneho hodnotenia 800 slovenských sloviess s adaptačným alebo derivačným sufixom *-ovať*, (*hybridný -izovať*,...) a ďalších derivácií s domácimi predponami v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999), v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (4. vyd. 2003) a v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* (2006) podala Miloslava S o k o l o v á v štúdiu *Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých sloviess v slovenčine* (2010, s. 250 – 264). Značný paralelizmus existuje v troch západoslovanských jazykoch aj v tom, že najpočetnejšie zastúpenie v nich majú také triedy derivátov, ako sú názvy abstraktných vlastností, stavov a činností, názvy osôb vykonávajúcich činnosť a názvy nositeľov vlastností; produktívnosť tvorenia derivátov v týchto triedach zaznamenali pre slovenčinu (rokov 1970 – 1985) už autori diela *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989).

4.2. Komplexný opis internacionalizačných procesov a ich výsledkov v poľštine podložený metodologicky jasnou teóriou aplikovanou na bohatom materiáli (okolo 4500 lexém zachytených z obdobia rokov 1985 – 2004) publikovala Krystyna Waszakowa v monografii *Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie w spółczesnej polszczyźnie* (2005). Význam tohto mimoriadne hodnotného diela nielen pre

polonistiku, ale aj v slavistickom a neslavistickom kontexte ocenil v recenzii publikovanej v našom časopise Martin O l o š t i a k (Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 150 – 155). V monografii vidíme isté styčné body s autorkinou kapitolou vypracovanou do porovnávacej kolektívnej slavistickej monografie z r. 2003 – rozlišovanie troch stupňov adaptácie prevzatých jednotiek – nevykazujúce žiadne prejavy adaptácie; adaptované morfológicky (flexiou); slovotvorne adaptované s rozličným stupňom pravopisnej, fonetickej a morfológickej asimilácie. Autorka sa dominantne sústredila na slovotvorne motivované jednotky (deriváty aj kompozitá). Po podrobnej analýze bohatstva a rôznorodosti prejavov internacionalizácie v slovotvorbe poľštiny venovala osobitnú kapitolu téme internacionalizačnej tendencie zo všeobecnoslavistického hľadiska. Je to zasvätený pohľad na slovotvorne motivované internacionalizačné javy a jednotky, ktoré sa vyskytujú vo väčšine slovanských jazykov. Aj z nej aj z citovanej medzinárodnej kolektívnej monografie a iných slavisticky zameraných prác môžeme vidieť, že slovenčina sa z hľadiska preberania slov (vrátane internacionalných jednotiek) správa v súčasnosti približne tak, ako ostatné slovanské a aj niektoré neslovanské jazyky. Preberanie slov do slovenčiny má isto vyššie či podstatne vyššie tempo ako v minulých obdobiach. Sotva by sme však v tejto situácii v slovenčine videli nejaký bezprecedentný jav, ktorý nemá obdobu v iných jazykoch.

Z komplexnej slovotvorno-sémantickej charakteristiky neologizmov poľštiny v monografii K. Waszakowej sa dozvedáme, že v podskupine slovotvorne motivovaných slov, ktoré predstavujú 70% všetkých analyzovaných neologizmov, sú ako základné typy zachytené čisto prefixálne deriváty 16 %, čisto sufixálne deriváty 19 %, kompozitá 65 %. Tieto kvantitatívne údaje svedčia o dominantných tendenciách v súčasnej internacionalnej slovotvorbe poľštiny, ale aj v ostatných slovanských jazykoch, vrátane slovenčiny. Môžeme pripomenúť, že ako dominantné a v posledných desaťročiach nové sa uvádzajú aj v citovanej kolektívnej komparatívnej monografii o slovotvorbe v slovanských jazykoch *Slowotwórstwo/Nominacja* (2003) tendencie: posilnenie prefixácie (nielen slovies, ale aj pri tvorení substantív a adjektív) a posilnenie tvorenia zložených slov (kompozície) na úkor ostatných slovotvorných postupov. Ako zaujímavosť, a na uvažovanie o možnej analógii s inými jazykmi, môžeme uviesť z bohatých autorkiných štatistických údajov, že medzi kompozitami v poľštine podľa údajov vyplývajúcich z analýzy materiálnej základne a autorkinho teoretického interpretačného rámca, kompozitá nad 100 jednotiek sú zloženiny s prvými segmentmi *euro- II* < – Európska únia, *mini-*, *cyber-*; v skupine zloženín (s počtom od 50 – do 100 jednotiek) sa nachádzajú zloženiny s prvou časťou *eko-*, *mikro-*, *neo-*, *auto-* (vo význame samo), *tele-*, *eks-*, *mega-*. V skupine s početnosťou 30 – 50 sú kompozitá s prvými časťami *bio-* < – *biológia*, *narko-*, *euro-* < – Európa, európsky, *soc-*, *wideo-*, *foto-* < – fotografia. Od 16 – do 30 je počet zloženín so segmentmi *info-*, *porno-*, *bio-I* vo význame späť so životom, *krypto-*, *-mat*, *tele-* s významom pracujúci vo vzdialenosti, *homo- II* < – homosexuálny. (porov. Waszakowa, 2005, s. 135 – 136).

Spoločnou črtou poľštiny, ale aj iných slovanských jazykov je, že internacionálne formanty (prefixy aj sufixy) sú aktívne v tvorení hybridných štruktúr, spájajú sa teda nielen s internacionálnymi, ale aj s domácimi základmi (poľ. *hipersklep, ekstrawyjście*; slov. *minipočítač, supervýsledok*). Pripomeňme si, že v staršom hodnotení sa v slovenskej jazykovede a nielen v nej, hybridné zloženiny hodnotili z hľadiska jazykovej kultúry negatívne. Toto hodnotenie sa v posledných desaťročiach zmenilo, pravdepodobne aj pod vplyvom bohatého tvorenia tohto typu najprv v odbornej komunikačnej sfére, potom aj v iných sférach. Zmenu prístupu k hodnoteniu hybridných zloženín zaznamenáva napr. aj Ivan Mašár v publikácii *Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe* (Masár, 2000, s. 35): „Zloženiny, v ktorých sa spája domáce a prevzaté (cudzie slovo), sú hybridné, napríklad mikrováhy, ekopotravina, fotočlánok. V súčasnosti sa akceptujú ako plnohodnotné jazykové prostriedky a prakticky bez obmedzenia sa používajú v rozličných terminológiách“.

4.3. O neologizmoch v slovenčine vrátane nových zložených slov informujú jazykovedci v posledných desaťročiach na stránkach časopisu Kultúra slova. O aktivnosti prvkov *anti-*, *bio-*, *eko-*, *euro-* pri tvorení zložených slov aj predponových derivátov v slovenčine si možno utvoriť istý obraz aj na základe zastúpenia príslušných lexikálnych jednotiek ako heslových slov vo vypracúvanom novom viaczväzkovom (všeobecnom) výkladovom slovníku – v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ). Prvý zväzok *A – G* vyšiel s vročením 2006 začiatkom roku 2007. V súčasnosti prebiehajú záverečné práce pred odovzdaním do tlače na druhom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L*. Pre zaradenie spomenutých lexikálnych jednotiek platia s istou modifikáciou zásady výberu, ktoré autori koncepcie zvolili na zaraďovanie lexiky do tohto slovníka vo všeobecnosti. Tieto zložené slová ako skupiny slov tvoriace často otvorené slovotvorné rady, nemôžu byť zachytené v úplnosti. Ony, ale najmä internacionalizmy z podskupiny novších anglicizmov, sa zaraďujú do slovníka po starostlivej úvahe, s prihliadnutím na štruktúru a funkciu, ktorú plnia, na frekvenciu, na status (hodnovernosť) zdroja, v ktorom sú doložené v *Slovenskom národnom korpuse* (SNK), aj na slovenských internetových stránkach. V neposlednom rade je výber podmienený žánrom slovníka a časovým faktorom – časovým rozpätím – *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G* (2006 – ďalej SSSJ) zachytáva súčasný jazyk v rozpätí približne päťdesiatich rokov, pričom za medzník súčasného spisovného jazyka v užšom zmysle sa rátajú 40. roky 20. storočia.

Na ilustráciu a približné porovnanie s vyššie uvedenou poľštinou uvedme, že SSSJ spracúva nasledujúce počty heslových slov ako lexikálnych jednotiek s prvými časťami: *anti-* 105, *eko-* 43, *euro-* 100 (napr. *antialergický, antialkoholik, antiamerický, antibolševický, antiromán, anticena; ekologický, ekomonitring, ekofarma, ekoturistika*). Pri prefixoide *euro-* aj pri iných viacfunkčných segmentoch je zachytená stručne významová štruktúra jednotiek, ktoré sú v týchto zloženinách zastúpené, porov. *euro-* prvá časť zložených slov s významom 1. „týkajúci sa Európy, európsky“, napr. *europa-*

gión; 2. týkajúci sa Európskej únie, napr. *euroadministratíva*, *europoslanec*, *euroskeptik*; 3. týkajúci sa eura spoločnej meny Európskej únie, napr. *euroúčet*, *eurozóna*. Ale napríklad zloženín s prvou časťou *disko-* je oveľa menej a aj zo spracovania v SSSJ vidno, že niektoré takéto lexikálne jednotky, bohatšie dotvárané v 70. a 80. rokoch minulého storočia, v súčasnosti ustúpili z používania, boli to iba príležitostné odvodeniny alebo módné slová s krátkym trvaním (napr. *diskoúčes*, *diskoskupina*; iné podobné zloženiny sú zachytené v diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, 1989, s. 231).

Z druhého zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L* možno uviesť ako príklady zaradených anglicizmov lexikálne jednotky *homebanking*, *kasting*, *lifting*. Neosémantizmy, nové významy pôvodom z angličtiny, pribudli napr. k heslovým statiam *inkubátor* ekon. „zariadenie, prípadne organizácia na počiatočnú podporu podnikateľských zámerov“: *technologický inkubátor*; *kondícia* „duševná aj fyzická pripravenosť organizmu na určitý výkon“; pren. „vzletné rečičky o perfektnnej kondícii slovenskej ekonomiky“. Poľský jazykovedec Andrzej Markowski pokladá korešpondujúce výrazy v nových významoch v poľštine, napr. *kondycja*; *nostalgia* v spojení *nostalgia za komunizmom*; *wyzwanie* (výzva, angl. challenge) „závažný problém, ktorý vzdoruje riešeniu, ale treba sa s ním popasovať“ za sémantické internacionalizmy, ktoré vystupujú vo viacerých jazykoch. Svedčia o tom, že internacionalizácia v lexikálnej oblasti sa veľmi často neodohráva na podklade celých mnohohznačných lexém, ale na základe ich jednotlivých významov (Markowski – Worbs, 2003).

Pri internacionalizácii ako tendencii, ktorá má rozličné prejavy, pokladáme za vhodné a potrebné si uvedomiť, že jazykové procesy, ktoré sú súčasťou tejto tendencie, a odohrávajú sa na rozličných jazykových rovinách, majú aj svoj vonkajší kontext a podmienky. Osobitne oceňujeme v tejto súvislosti názor K. Waszakowej (2005, s. 35), ktorá zdôrazňuje, že internacionalizáciu nemožno stotožňovať len s procesmi narastania (nasycovania) jazyka internacionalizmami. Treba brať do úvahy, že súčasné dynamické procesy a výsledky týchto procesov sú zviazané s osvojovaním si lexém, ktoré sú v medzinárodnom obehu. Internacionalizačná tendencia je jednou zo zásadných črt charakterizujúcich fungovanie a vývin národných jazykov. Jej integračná úloha je spätá s intenzifikáciou medzinárodných kontaktov, s dlhodobými procesmi politickej a ekonomickej integrácie, s rýchlou výmenou informácií a s narastaním kultúrnych a vedeckých kontaktov. Netreba však podľa nášho názoru zabúdať, že v časoch, keď napr. Alois Jedlička definoval internacionalizáciu ako zvyšovanie podielu a frekvencie prevzatých slov v odbornom a publicistickom úze a ich štýlovú neutralizáciu (Jedlička, 1974; 1978), teda ako jazykový proces, bola celkom iná spoločenská politická aj jazyková situácia, než je v súčasnosti. V Československu bolo v 70. rokoch obdobie najsilnejšej „normalizácie“ a aj iné štáty tzv. reálneho socializmu, satelity bývalého ZSSR, boli oddelené od ostatného európskeho sveta železnou oponou. Nejestvovali podmienky na intenzifikáciu všestranných medzinárodných kontaktov ako vonkajšie, mimojazykové podmienky internacionalizačnej tendencie fungovania a vývinu národných jazykov.

4.4. V štúdií *Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk...* (Buzássyová, 1997, s. 77) sme vyslovili názor, že súčasťou identity slovenčiny ako národného jazyka sú aj porcie, v akých na úrovni makroštruktúry systému aj na úrovni rozličných slovotvorných a lexikálnosémantických mikroštruktúr koexistujú domáce a internacionálne prostriedky ako variantné, synonymické prostriedky a sémanticky či štylisticky diferencované výrazy. Toto tvrdenie podporujeme existenciou konfigurácií domácich a internacionálnych slov v synonymických radoch, ako aj koreláciami odvodených slov s domácimi a internacionálnymi afixmi. Je to bohatá, stále nevyčerpaná oblasť na hlbšie, podrobnejšie skúmanie. Koreláciám abstraktných názvov vlastností a deťových mien s domácimi a internacionálnymi sufikmi -*ost/-ita*, -*stvo/-izmus*, -(*ova*)*nie/-ácia* sme venovali pozornosť v diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) aj v osobitných štúdiách. Pri synonymách s rozdielnymi lexikálnymi základmi chceme na tomto mieste zdôrazniť závažný aspekt dôležitý najmä pri skúmaní komunikačnej funkcie analyzovaných súvzťažných prvkov. Na jednej strane možno skúmať synonymizáciu domácich a internacionálnych lexikálnych jednotiek na ploche toho istého textu (komunikátu). Na druhej strane internacionálne a domáce prostriedky prehlbujú synonymiu a jemnú sémantickú aj pragmatickú diferenciáciu ani nie natoľko štylistických vrstiev lexikálnych jednotiek používaných dominantne v istých jazykových štýloch (hovorové slová, žurnalizmy, knižné slová a i.).

Pri skúmaní komunikačnej funkcie prvkov lexikálnej zásoby sa prikláňame skôr k autorom, ktorí pracujú s pojmom/termínom *register*. V prvom rade je to Daniela Slančová (1999), ktorá zaviedla tento pojem do slovenskej jazykovedy a odôvodnila jeho užitočnosť v súvisi s pragmatickou charakteristikou lexikálnej zásoby: "Dávame prednosť charakteristike pragmatického príznaku na pozadí registrovej príslušnosti, a to najmä kvôli možnosti presnejšie a konkrétnejšie charakterizovať komunikačnú sféru a funkciu, pre ktorú je príslušná lexia charakteristická" (Slančová, 1998, s. 188). Register autorka definuje ako „situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí. Register je druhom sociolektu“ (Slančová, 1999, s. 96). Slančovej prístup ďalej rozvíja Martin Ološtiak (2010) a zameriava sa pritom na spresnenie vzťahu medzi pojmami *lexikálna zásoba*, *register* a *sociolekt*. Odkazujeme osobitne na inštruktívnu inkluzívnu schému s najvšeobecnejším pojmom *komunikačný register* = súbor jazykových prostriedkov, ktoré sú situačne podmienené; jemu je podradený pojem *sociolekt* = súbor jazykových prostriedkov charakteristických pre istú societu; ešte užší pojem predstavuje *slang* = súbor expresívnych a nespisovných jazykových prostriedkov charakteristických pre istú záujmovú (profesijnú) societu. Do rozdielnych registrov patria, a teda aj v rozličných komunikačných situáciách a v rozdielnych komunikačných sférach sa používajú, výrazy ako napríklad *bezpečnostný* (vzduchový) *vankúš* (písaný spisovný jazyk; termín) – oproti *airbeg* (neoficiálna komunikácia; bežný hovorený jazyk) – *verejný ochranca práv* – *ombudsman*; *inlajnové korčule* – *inlajny* hovorový výraz (kolieskové korčule, ktoré majú kolesá v rade za sebou). V tom is-

tom komunikáte sa ako štylisticky rovnocenne zameniteľné synonymá používajú napríklad lexie (resp. lexikálne jednotky) *medzikultúrny*, *medzikultúrnosť* – *interkulturalita*, *interkulturalnosť*; *národná identita* – *etnická identita*. Mierou uzuálnosti (a frekvenčne) sa odlišujú adjektíva *environmentálny* (porov. *environmentálna problematika*, *environmentálna politika*, *environmentálna infraštruktúra* – *životnoprostredový* (zriedkavé domáce synonymum), porov. v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003) doklad *životnoprostredová funkcia lesa*). Medzi systémové a v súčasnosti aj v komunikácii sčasti synonymné, sčasti diferencovane používané patria aj gramaticky, slovotvorne aj lexikálne rozdielne stvárané lexikálne jednotky *volič*, *voliči*, *voličstvo* so slovotvorne (sufixom *-stvo*) vyjadreným hromadným, kolektívnym významom (význam základového slova *volič* + príznak súhrnnosť), a *elektorát* jednotka s tzv. lexikálnym významom hromadnosti (= voličské zázemie, voliči ako súhrnne chápaný celok), porov. nižšie v našom komentári o štúdií O. Gyárfásovej (2010).

5.1. O prenikaní anglicizmov do súčasnej slovenčiny sa dnes často hovorí prí veľmi všeobecne a paušálne odsudzujúco bez toho, aby kritici brali do úvahy, v akých kontextových podmienkach sa anglicizmy vyskytujú. Pri ich výskyte kritici prihliadajú len na signifikatívny (a designatívny význam – triedu denotátov) nezamýšľajúc sa nad možnými inými, najmä pragmatickými funkciami anglicizmov a ich slovenských ekvivalentov. Upozorňuje na to Juraj Dolník – v diele *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu* (2010, s. 60) poukazuje na to, že aj keď sa vo všeobecnosti uvedomuje, že spisovný jazyk sa v minulosti permanentne obohacoval cudzími prvkami, pestuje sa u nás rezistentný postoj, ktorého pozadím je presvedčenie, že práve daná doba mimoriadne žičí deštrukcii vlastného jazyka náporom cudzích prvkov. Angažovaní používateľa jazyka prejavujú viac alebo menej silný ochranársky postoj, ovplyvnený rozličnými faktormi (ideológiou, tradíciou, šírkou kontaktov s inými jazykmi). Aktuálna je otázka primeranosti ochranárskeho postoja v daných podmienkach fungovania spisovného jazyka, a teda aj otázka optimálnej miery preberania. Ak kritici používania slovenského jazyka upozorňujú na neodôvodnené, nefunkčné používanie, vlastne nadužívanie cudzích slov, a nadužívanie signalizuje pokles kultivovanosti, možno si podľa J. Dolníka klásť otázku, prečo používatelia spisovného jazyka – novinári, politici, vedúci pracovníci v hospodárstve nevnímajú „nadužívanie“ cudzích výrazov ako narušenie normálneho stavu používania spisovného jazyka. Dolníkovo uvažovanie vyúsťuje do tohto záveru: Normálna miera jazykového etnodiferenciačného sebavedomia spočíva s neustálom vyrovnávaním sa jazykového spoločenstva s cudzojazyčnými inováciami. Ide pritom o komunikatívne vyrovnávanie sa. V rámci komunikačnej kooperácie sa určuje osud preberaného výrazu, teda či ostane okazionalizmom, módnym výrazom alebo nadobudne stabilitu v prijímajúcom jazyku (op. cit., s. 63). Aj K. Waszakowa (2005) v citovanej knižke o prejavoch internacionalizácie v poľštine venovala pozornosť obavám niektorých používateľov poľštiny o zachovanie národnej identity, keď existuje dnes taká veľká

„invázia“ výpožičiek z angličtiny do poľštiny. Jej odpoveď vyznieva v tom zmysle, že z pohľadu dlhodobej perspektívy a poznania dejín poľského jazyka by práve najočividnejšie prevzatia nemuseli používateľov trápiť. Často sú to okazionalizmy, ktoré sa vyskytli v dennej tlači príležitostne, vyznačujú sa krátkou životnosťou.

5.2. Pokúsili sme sa na základe malej sondy overiť uplatňovanie internacionalizmov zo skupiny anglicizmov ako prevzatí z posledných rokov a posúdiť tak ich frekvenciu podľa výskytu v odbornej publikácii syntetizujúceho charakteru (žánrovo blízkej náučnopolularizačnej literatúre; sú tu aj rozsiahle do hĺbky idúce vedecké štúdie). Zámerne sme siahli po knižke, ktorá je zacielená na rozmanité stránky života slovenskej spoločnosti, po publikácii Inštitútu pre verejné otázky: *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. (Editori M. Bútora, M. Kollár, G. Mesežnikov, Z. Bútorová, 2010). Vyše štyridsať autorov – sociológovia, historici, novinári, publicisti, politológovia, environmentalisti, jazykovedkyňa, pamiatkár, spisovateľka, fotograf, muzikológ, divadelný režisér... sa vyslovujú k dvadsaťročnému jubileu Nežnej revolúcie 1989 a jubileu prvých slobodných volieb v r. 1990. Ako zdôraznili editori, tvorcov zaujímalo, kde sa po dvadsiatich rokoch nachádza slovenská spoločnosť nielen ekonomicky a politicky, ale predovšetkým mentálne, z hľadiska prevládajúcich presvedčení a kódov správania.

Z bohatej a rozsiahlej problematiky sme na ukážku vybrali päť tém. Hoci väčšina autorov sú výskumníci a špecialisti, ktorých aktivita má aj medzinárodný rozmer a mohli by sme v ich textoch očakávať výraznejší podiel internacionálnych termínov (aj iných anglicizmov), tento predpoklad sa nepotvrdil. Výskyt prevzatých výrazov tohto druhu vôbec nebol nápadný. V príspevku Martina Bútoru – sociológa, spisovateľa, bývalého veľvyslanca SR v USA *Zahraničná politika Slovenska na prahu nového desaťročia* (s. 336 – 365) sa vyskytujú dávnejšie udomácnené lexémy *exminister* na synonymizáciu s opisným výrazom *bývalý minister (zahraničných vecí)*, *eurozóna*, *euroatlantické postoje*, *proeurópske zameranie*, *úloha nekariérnych diplomatov a občianskej diplomacie*, hľadanie vyváženej medzi podielom *prednovembrových a ponovembrových kádrov*. Spomenuté lexikálne jednotky sú gramaticky (flektívne) aj slovotvorne plne adaptované do systému slovenčiny, udomácnili sa v ňom. Z hľadiska sémantickej spätosti aj slovotvorby sú pomerne novými, lexikograficky zatiaľ v slovenských slovníkoch nespracovanými združenými pomenovaniami pomenúvajúcimi nové skutočnosti po Novembri 1989, výrazy *nekariérny diplomat* (diplomat, ktorý neprešiel všetkými stupňami diplomatických funkcií ako kariérny diplomat), ako aj *občianska diplomacia* (jednotlivci a mimovládne organizácie zapojené do budovania občianskej spoločnosti v zahraničí). (Zaznamenajú sa v pripravovanom 3. zväzku SSSJ M – O.) V príspevku o zahraničnej politike Slovenska sa stretáme aj s metaforami, ktoré sú v slovenčine (a takisto v iných jazykoch) svojím pôvodom kalkami: *Prestali sme byť povestnou „čiernou dierou“, ako nás kedysi nazvali či nevyhranenou „šedou zónou“*. *Stali sme sa súčasťou nadnárodného celku, ktorý má síce svoje problémy, ale ktorého úloha v globálnom svete môže ešte vzrásť; „pridaná hod-*

nota“ *slovenského neziskového sektora*. Nové rozšírenie lexikálnej spätelnosti predstavuje aj spojenie *bezpečnostná architektúra* v Európe. Reprezentuje pomerne novší význam pomenovania *architektúra* (= vnútorná štruktúra, usporiadanie zložitého celku). Toto rozšírenie významu dokumentuje SSSJ A – G.

Text *Environmentálna agenda, životné prostredie, ochranárske hnutie* napísal známy odborník na túto oblasť Mikuláš H u b a (s. 384 – 405). V tejto kapitole takisto nie sú internacionálne lexikálne jednotky zastúpené vo výraznom počte, hoci ochranári majú a mali aj pred Novembrom 1989 úzke kontakty s ochranármi v zahraničí a poznajú inštitucionálnu starostlivosť o životné prostredie, ktorá funguje na rozdiel od nás v krajinách ako sú USA, Kanada, Austrália a v západnej Európe už od 70. rokov minulého storočia. Štýl autora je väčšmi odborný než publicistický. Tomu zodpovedá, že sa tu napríklad menej používajú jednoslovné deriváty, resp. zloženiny s prefixoidom *eko-*, napríklad novší výraz *Ekofórum – Fórum ochrancov a tvorcov životného prostredia*, viac dvojslovné adjektívno-substantívne spojenia *environmentálny aktivizmus* (porov. v SSSJ A – G *ekoaktivizmus*). Aj v texte tohto autora internacionálne prostriedky nie sú nápadné, sotva by sa mohlo hovoriť o ich nadužívaní. Autor ich používa funkčne ako synonymizačné textové prostriedky: porov. *mimovládne organizácie, mimovládky*. V celom texte sa používa iba pevne udomácnené (lexikalizované) vzťahové adjektívum *environmentálny*: porov. doklady *environmentálna problematika, environmentálna politika, environmentálna infraštruktúra, environmentálny aktivizmus*. Malou mierou uzuálnosti (pravdaže aj frekvenčne) sa od neho výrazne odlišuje jazykovedcami navrhované adjektívum domáceho pôvodu *životnoprostred'ový*. Domáce synonymum – adjektívum *životnoprostred'ový* je doložené v SNK a na internete zatiaľ len dokladmi v časopise *Kultúra slova* (1996). Zachytené je v *Pravidlách slovenského pravopisu* (2000) a v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003). V textoch M. Huba nachádzame aj výrazy dokumentujúce aktivizáciu domácich slovotvorných prostriedkov: porov. nadpisy podkapitol *Postupná strata étosu dobrovoľníctva a nadšenectva. Výhorenosť, frustrácia, dezilúzia*. Kľúčové koncepty majú pri sebe niekedy v zátvorke uvedený anglický ekvivalent: *Stav životného prostredia (State), ohlas spoločnosti (Response)*.

Ani v texte *Slovensko v Európskej únii* (autor žurnalista a publicista Juraja Alnera) (s. 156 – 169) nevidieť nijakú presýtenosť internacionálnou lexikou. Zastúpené sú lexémy *Eurobarometer, europeizácia, europanstvo*. Spojenie *dvojrýchllostná Európa* by sme mohli pokladať za novší kalkovaný výraz; formálny model tvorenia má však v slovenčine už niekoľko desaťročí domovské právo (porov. *dvojkarierové manželstvo, dvojkariérové partnerstvo*, (prvé spojenie zaznamenáva už *Dynamika slovnej zásoby...* 1989, s. 237). V štúdiu sociologičky Ol'gy G y á r f á š o v e j *Voľby a voliči* (s. 72 – 94) sú z pohľadu témy nášho príspevku zaujímavými nomináciami viacslovné textové pomenovania, ktoré v podobe sloganov odpovedali na to, o čom boli parlamentné voľby v rokoch 1990 – 2006. Slovanmi autorky „Publicistický sa otázkou *O čom boli? pýtame na kľúčovú tému volieb*. Odbornejšie na usporiada-

nie priestoru politickej súťaže a súradnice voličov v ňom. Tzv. zakladajúce voľby v júni 1990 sa zvyknú nazývať aj „referendom o zániku starého režimu“, voľby v r. 1998 sa označujú ako „elektorálna“ revolúcia; vystihuje sa tým podľa autorky túžba po zmene a bezprecedentná mobilizácia najmä mestských, vzdelaných a mladých voličov. Parlamentné voľby v r. 2002 znamenali zlom vo vzorcoch voličského správania. Voľby priniesli výraznú *marketizáciu politiky* v podobe nasadenia moderných foriem politickej komunikácie, presného zamerania na cieľové skupiny, mediálnej prezentácie atď. Z iných výrazov uvádzame *stredopravá vládna koalícia, súčasť prointegračného, reformného prúdu, národný populizmus, paternalizmus, paternalistické postoje; sebazaradenia ľudí; reformné strany – nereformné strany – protireformné strany*. Vďaka citovanej štúdii (a celej publikácii) môže poznať širší okruh čitateľov aj pojmy a termíny, pomocou ktorých sociológovia, príp. politológovia charakterizujú strany (a koalície strán) podľa parametra „zaradenie na osi politickej kultúry“: *autoritársky typ „tvrdých interakcií“, hybridný typ „mäkkých interakcií*“ (O. Gyárfášová tu odkazuje na publikáciu Krivý a kol., 1996). Z hľadiska možnej synonymie termínov autorka vo svojom texte používa preferenčne pomenovanie *volič – voliči, voličstvo*, nie termín *elektorát*, (v SSSJ A – G definovaný ako voličské zázemie, voliči). Porov. nadpis *Voľby a voliči. – Veľká časť slovenských voličov pri každých voľbách volí inak. – ...napríklad vo voľbách 1994 došlo k posilneniu mestského voličstva. – maďarské strany – dlhodobo stabilná podpora, charakterizovaná vysokou mierou identifikácie voličov so stranou; etnická identita voličov v tomto zmysle predstavuje najspoločnejší prediktor volebného správania. Voličstvo maďarských strán predstavuje skupinu, ktorá je definovaná nie hodnotovo, ale socioštruktúrne – etnicky*. (op. cit., s. 75). O. Gyárfášová častejšie používa formy plurálu substantíva *voliči*, nie hromadné pomenovanie *voličstvo*, hoci aj táto podoba sa tu vyskytuje. Môže to svedčiť o tom, že autorkin text v tomto ohľade ešte „kopíruje“ situáciu, ktorú sme opísali v príspevku v r. 1981 (Buzássyová, 1981, s. 18 – 22.) ako ústup formy na vyjadrovanie hromadnosti (kolektívnosti) slovotvorným spôsobom (*voličstvo, učiteľstvo* a i.), ktorý ako tendencia paradoxne trval v slovenčine aj v niektorých iných slovanských jazykoch takmer štyridsať rokov, keď sa v spoločnosti preferoval kolektivizmus. V Gyárfášovej jazyku sa však už odráža zmenená politická a spoločenská situácia po Novembri 1989, ktorá znamená, že volič má po dlhom čase znova možnosť voliť podľa svojho individuálneho výberu, voľby prestali byť aktom „volieb bez voľby“.

V štúdii Mariána Timorackého, sociológa, konzultanta v oblasti marketingu *Premeny nášho životného štýlu a spotrebiteľského správania* (s. 492 – 510) nás zaujali pomenovania záľub, koníčkov predstavujúce alebo kombináciu domáceho a internacionálneho či iného prevzatého názvu, porov. vo výslednej štatistickej tabuľke označenia *Pečenie a varenie (gurmánstvo, kulinárstvo), Počítače a multimédiá, Chovateľstvo (výcvik psa, akvaristika), Kutilstvo – opravovanie*, alebo ide o domáce výrazy s variantným nominálnym a slovesným vyjadrením: *Záhradkárčenie*,

*Hubárstvo, chodiť na huby, Poľovníctvo, resp. rybárčenie, Pletenie, šitie podľa strihu, Karty (mariáš, poker, žolík, kanasta), Film (záujem o dianie vo filmovom priestrely). Novšie anglicizmy s rozdielnou mierou udomácnenia v slovenčine sa uplatňujú ako voľné slovné spojenia a označenia novších javov, napríklad *cenovo senzibilný spotrebiteľ* (v slovenčine vo všeobecnom jazyku funguje význam adjektíva senzibilný = citlivo reagujúci, ale zatiaľ nie je ustálená významová konkretizácia: *senzibilná osoba* = osoba, ktorá robí dobré rozhodnutia a úsudky viac na základe rozumu než na základe emócií (výklad je našim približným prekladom definície v slovníku Collins Cobuild English Language Dictionary. Ed. J. Sinclair, P. Hanks, R. Moon; Harper Collins Publishers 1993. 1704 s.); porov. aj ďalšie spojenia – *internet banking, multiplexové kiná, návštevy virtuálnych svetov*.*

Celkovo sa v textoch tvoriacich publikáciu *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* (2010) spája hodnotná obsahová stránka s kultivovaným, jazykovým vyjadrovaním. Vidíme v nich jeden z prejavov optimálnej miery prevzatých výrazov v slovenskom odbornom diskurze.

Záver

V diachrónnom pohľade na jazyky a ich kontakty s inými jazykmi sa stretáme s javom opakovaných prevzatí. Tento jav tvorí priestor, kde sa stýka diachrónna dimenzia jazyka so synchronným stavom jazyka a jeho nositeľov.

Internacionalizačná tendencia je jednou zo zásadných črt charakterizujúcich fungovanie a vývin národných jazykov. Jej integračná úloha je spätá s intenzifikáciou medzinárodných kontaktov. Jazykové procesy, ktoré sú súčasťou tejto tendencie, a odohrávajú na rozličných jazykových rovinách, majú aj svoj vonkajší kontext a podmienky, od ktorých nemožno abstrahovať.

Súhlasíme s J. Dolníkom (2010), že optimálna miera preberania slov z iných jazykov (vrátane prevzatí internacionálneho charakteru) sa utvára v komunikácii. Aj normálna miera etnodiferenciačného sebavedomia spočíva v neustálom vyrovnávaní sa jazykového spoločenstva s cudzojazyčnými inováciami. Ide pritom o vyrovnávanie sa v komunikácii, v komunikačnej praxi.

Pri posudzovaní ich synonymizačnej funkcie internacionalizmov treba brať do úvahy nielen synonymizáciu na úrovni jedného komunikátu, ale aj funkciu internacionalizmov (vrátane anglicizmov), ktoré prispievajú k diferenciácii lexikálnych prostriedkov charakterizujúcich rozdielne komunikačné sféry.

Bibliografia

- BARTEK, Henrich. K problému cudzích slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1933 – 34, roč. 2, s. 2, s. 178 – 182.
- BOSÁK, Ján: Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 157 – 163. ISBN 80-224-0599-X

BLANÁR, Vincent: Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 14. Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977, s. 167 – 186.

BÖHMEROVÁ, Ada: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 117 – 132.

BRAUN, P. – SCHAEDEER, B. – VOLMERT, I. (Ed.): Internationalismen. Studie zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie. Tübingen 1990, s. 47 – 62.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vyjadrovanie významu hromadnosti v dnešnej slovenčine. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 1, s. 18 – 22.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek. In: Jazykovedný časopis, 1991, roč. 42, č. 2, s. 89 – 104.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk (Na okraj protikladu domáce/cudzie). In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Ed. S. Ondrejovič. Sociolinguistica Slovaca. 3. Bratislava: Veda 1997, s. 71 – 78 s.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – WASZAKOWA, Krystyna: Tendencia internacionalizacji. Obsčuje wo-prosy. Tendencia k internacionalizácii (s ohľadom na funkčnú diferenciáciu internacionalizácie v rozličných sférach komunikácie). In: Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003, s. 47 – 58.

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a jej používatelia. Bratislava: Stimul 2000. 214 s.

DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda 2010. 301 s.

GUTSCHMIDT, Karl: Das Begriff der Tendenz in der slawistischen Sprachen. In: Gladrow, W. (Hg.). Das Russische in seiner Geschichte, Gegenwart und Literatur. Festschrift für Erika Günter. München: 1995, s. 52 – 69.

GUTSCHMIDT, Karl. Tipologični tendencii. In: Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003,, s. 341 – 355.

GUTŠMIDT, Karl: Obsčuje tendencii i specifičeskije formy ich realizacij v sovremennych slavi-anskich jazykach. In: Jazykovedný časopis, 1998, roč. 49, č. 1 – 2, s. 15 – 26.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

Internationalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999. 166 s.

Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 296 s.

Jazyková poradňa odpovedá. Zost. M. Pisárčiková a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 288 s.

JEDLIČKA, Alois: Spisovný jazyk v současné komunikaci. Praha: Univerzita Karlova 1974. 2. vyd. 1978. 227 s.

JIRÁČEK, Jiří: Adjektiva s internacionálními sufixálními morfy v současné ruštině (v porovnání s češtinou). Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1984. 166 s.

Komparacja systemów i funkcjonowanie współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003. 542 s.

MARKOWSKI, Andrzej – WORBS, Erika: Internacionalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference. Praha, 16. – 18. června 2003. Uspořádaly Z. Tichá – A. Rangelová. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2003, s. 48 – 63.

MASÁR, Ivan: Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. 3. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, suplement 3, 2000. 60 s.

MLACEK, Jozef: K internacionalizácii súčasnej slovenskej frazeológie. Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 88 – 99.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: „Opakované prevzatia“ ako výsledok historických kultúrnych kontaktov. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 442 – 451.

OLOŠTIAK, Martin. (rec.) – WASZAKOWA, Krystyna: Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej Polzeczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersitetu Warszawskiego 2005. 266 s. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 150 – 155.

OLOŠTIAK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (O vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.

SLANČOVÁ, Daniela: Potrebuje reflexia súčasnej jazykovej situácie pojem register? In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie k komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela – Fakulta humanitných vied 1999, s. 93 – 100.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 250 – 264.

ŠKULTÉTY, Jozef: Cudzie slová v slovenčine. In: Jozef Škultúry. dielo 7. Jazykoveda. Zostavil a edične pripravil J. Chovan. Martin: Matica slovenská 1992, s. 110 – 140.

WASZAKOWA, Krystyna: Internacionalizacja: Zapadnoslawianskie jazyki. Przejawy tendencji do internacionalizacji w systemach słowotwórczych języków zachodniosłowiańskich. In: Komparacja systemów i funkcjonowanie współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003, s. 78 – 102.

WASZAKOWA, Krystyna: Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej Polzeczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersitetu Warszawskiego 2005. 266 s.

Jazykové zdroje

Collins Cobuild English Language Dictionary. Ed. J. Sinclair, P. Hanks, R. Moon; Harper Collins Publishers 1993. 1704 s.

Kde sme? Mentálne mapy Slovenska. Ed. M. Bútora, M. Kollár, G. Mesežnikov. Z. Bútorová. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram 2010. 584 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4. doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava. Veda 2003. 985 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. tretie upravené a doplnené vydanie. Bratislava. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000. 590 s.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovenský národný korpus. – Verzia prim.-4.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009. Dostupný z WWW. <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1104 s.